

τώρα, ὅτε ἐκ δούλων ἀνέλαβον ἀξιοπρέπειαν πολιτῶν, τρέχουν εἰς τὰ σχολεῖα διὰ νὰ λάβωσι κοσμίως μετὰ τῶν νεωτέρων τὴν παιδείαν, τῆς ὁποίας εἶναι ἐνδεεῖς.

»Τί νὰ εἴπῃ τις τώρα περὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐφάνησαν ὅτι λυποῦνται διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐτόλμησαν νὰ ὑπεραίρῳσι τὸν πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον ἐμελλε νὰ λάβῃ ὑποκάτω εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤθελε τὴν στερήσῃ ἡ θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε βαλθῇ;

»Ἐάν ὑπῆρχον ἀκόμῃ ἐξ ἐκείνων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οἵτινες ποτε ἀπεπλάνησαν, ἐτάραξαν καὶ ἠπάτησαν τὸν λαόν· ἐάν αἱ πολιτικαὶ αὐταὶ ὕδραι ἤλπιζον νὰ γοητεύσωσιν ἐκ νέου τὰ ὄμματὰ τοῦ λαοῦ τοῦτου τὸν ὁποῖον πάλαι ἐθυσίασαν, διὰ νὰ τὸν καταφάγῃ πάλιν, πρέπει ν' ἀφήσωσι τέλος πάντων τὴν ἐλπίδα ταύτην. Ἡ σπουδὴ, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς πάσης ἡλικίας καὶ πάσης καταστάσεως καταβάλλει εἰς τὸ νὰ διδάσκηται, ἀνακαλύπτει συνάμα τὸ φιλήσυχον, τὸ ἀσφαλές, τὸ αὐταρκές καὶ τὴν ὁμαλότητά του.

»Ἰπὸ ἀπείρους ἐπόψεις ἐμπορεῖ ὁ παρατηρητὴς νὰ θεωρήσῃ τὴν αὐτόματον σύστασιν καὶ τὸ πλῆθος τῶν σχολείων, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς αὐτὰ φοιτῶντων μαθητῶν· ἀλλὰ περὶ τούτων ἀφίνω εἰς ἕνα ἕκαστον τὴν φροντίδα τοῦ νὰ ἐξετάσῃ. Εἶναι ἡδὺ τὸ νὰ τέρπῃ τις, ἐρευνῶν τόσον εὐτυχῇ προμηνύματα, τὸ πνεῦμά του, ἀποκαμωμένον ἀπὸ τὸ ἀδιάκοπον θέαμα τῶν ἀπὸ πολλοῦ καὶ πρὸ ὀλίγου ἀκόμῃ ὁλονέν αὐξανόμενων δυστυχημάτων.

»Ἀλλ' ὅμως ἐπανέρχομαι πάλιν μεθ' ἡδονῆς εἰς τὰ περὶ τοῦ πλῆθους τῶν σχολείων καὶ τῶν εἰς αὐτὰ φοιτῶντων μαθητῶν. Ἐκ τούτων νομίζω ὅτι δύναται τις νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι προόδων τοῦ πολιτισμοῦ. Νομίζω ὅτι τὸ πολιτικὸν τοῦτο βαθμόμετρον ἀρμύζει καλῆτερα εἰς τὰ ἥθη μας, καὶ θέλει χορηγήσῃ διδόμενα ἀκριδέστερα παρὰ ἐν ἄλλο νεωστὶ προτεθειμένον ἐπὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καὶ τὸ ὁποῖον ἤθελε συνίστασθαι εἰς τὸ πλῆθος τῶν διὰ τοὺς πειρατὰς προσδιωρισμένων ἀγχονείων.....

»Ἀλλ' αἱ νῆσοι, θέλει εἰπεῖ τις, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεμελιόναις τὰ γενικὰ συμπεράσματα, ἐξεπορτήθησαν ὀλιγώτερον ἢ τὰ περισσότερα τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος μέρη· αὐταὶ ἔκαμαν διὰ τὴν μάθησιν ὅ,τι ὑπῆρξεν ἀδύνατον εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη· ἡ ἐναρξὶς προσέτι τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς μαθήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχουν, λείπει πολὺ τοῦ νὰ ἀρκέσῃ μάλιστα εἰς αὐτάς· ἐχρειάζοντο σχολεῖα ἀσυγκρίτως τελειότερα, τὰ ὁποῖα ἤθελον ἀπαιτεῖ μεγάλας δαπάνας. Τοιαύτην ἄρα καλὴν ἀνατροφὴν, ἐκ τῆς ὁποίας μέλλουν νὰ προκύψῃσι τόσον εὐτυχῇ ἀποτελέσματα, καὶ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες φαίνονται ὅτι ὑπερεπιθυμοῦν, θέλουν δυνήθῃ νὰ τὴν εὕρωσιν;

»Ἡ περὶ τῆς κοινῆς ἐκπαιδεύσεως φροντίς τοῦ Κυβερνήτου ἀπεδείχθη ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε ἐπραξε. Δὲν λείπεται λοιπὸν πλέον ἄλλο παρὰ νὰ μάθωμεν, ἐάν θέλει ἔχῃ τὰ ἀπαράριτητα χρηματικὰ μέσα πρὸς τὸν ὀργανισμὸν ἐκείνης, ἥτις ἤθελεν ἀρκεῖ εἰς τὰς χρεῖας τῶν Ἑλλήνων, ἤθελεν εἶναι ἀξία τῆς προδοσίας των, ὥστε νὰ φέρῃ εἰς τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις ὅλους τοὺς ὁποίους ἐπαγγέλλονται καρπούς.

»Θέλω ἀποκριθῇ·

»Τώρα, ὅτε αἱ Κυβερνήσεις ἀποδίδουν τὰ ὀφειλόμενα πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, οἱ λαοὶ, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐξαναστάσεως τοῦ ἡρώικοῦ τούτου ἔθνους ἔκαμον ἀκαταπαύστως τόσον ἐνθέρμους εὐχὰς καὶ τόσον μεγάλας θυσίας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του, οἱ λαοὶ, λέγω, διὰ νὰ μὴ μείνῃ ἀτελὲς τὸ ἔργον των, θέλουν εὐκολύνει εἰς τὸν Κυβερνήτην τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐννοουμένου λαοῦ. Θέλουν δυνήθῃ με νέας ἐλευθεριότητας νὰ βοηθήσωσι τοὺς πολίτας τῆς κλασικῆς γῆς, ὥστε, στηριζόμενοι εἰς τὰς ἐπιστήμας, τῶν ὁποίων τὰ στοιχεῖα χρεωστοῦμεν πρὸς τοὺς προγόνους των, νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν στάθμην τοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις μόνος δύναται νὰ τελειοποιηθῇ καὶ βεβαιώσῃ τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος των. »

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀγρικήμενον τοῦ Κυβερνήτου.
N. Δ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

—οοο—

Ἐπιφανὴς τις σοφὸς τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, καταγινόμενος εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἐζήτησε παρ' ἡμῶν στατιστικὰς τινὰς εἰδήσεις περὶ *Πανδώρας*. Ἐπειδὴ δὲ ὑποθέτομεν ὅτι δὲν εἶναι αὐταὶ πάντῃ ἀδιάφοροι καὶ εἰς τὴν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, καταχωρίζομεν ἐνταῦθα τὰς γενικωτέρας, παραιτοῦντες πολλὰς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις.

Οἱ ἀπὸ τῆς 1 Ἀπριλίου 1850 μέχρι τῆς 31 Μαρτίου 1862 ἐκδοθέντες δώδεκα τόμοι, σύγκεινται ἐκ 4490 τυπογραφικῶν φύλλων, ὧν ἕκαστον διὰ τὴν πεπυκνωμένην στοιχειοθεσίαν καὶ τὸ σχῆμα περιέχει ὅλην ἑνὸς καὶ ἡμίσεως τοῦλάχιστον φύλλου ἐκ τῶν εἰς 8ον συνήθων.

Τὰ ἀντικείμενα περὶ ὧν διέλαβον ταῦτα ἀνάγονται ἐν γένει εἰς δώδεκα τίτλους. Ἰδοὺ δὲ πόσα φύλλα ἀφιερώθησαν εἰς ἕκαστον αὐτῶν·

	Φύλλα τυπογραφικά.
Ἱστορικά.	235
Διηγήματα ἱστορικά.	496
Διηγήματα.	480
Φιλολογικά καὶ βιβλιογραφικά.	434
Περιηγήσεις, περιγραφαὶ τόπων, ἡθῶν καὶ ἐθίμων.	77

Κοινωνικά.	74
Βιογραφίαι.	68
Ἀρχαιολογικά.	65
Διάφορα.	54
Ἐπιστημονικά καὶ τεχνικά.	46
Φυσικά, βοτανικά, ζωολογία κλ.	35
Ποίησις καὶ δράματα.	29

4190

Ἐκ τῶν πρωτίστων λοιπὸν ἀντικειμένων εἰς ἃ ἐνησχολήθη ἐπὶ δωδεκαετίαν ἡ *Πανδώρα* εἶναι τὰ ἱστορικά καὶ τὰ φιλολογικά, ὕστερα δὲ ἡ ποίησις καὶ τὰ δράματα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἔλας τὰς περὶ ποιητικῶν συγγραμμάτων ἐπικρίσεις ἐτάξαμεν εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν μέρος.

Ἐπειδὴ τὰ δημοσιευθέντα δὲν φέρουσι πάντα ὑπογραφὴν, δὲν εἶναι γνωστὸς καὶ πάντων τῶν συγγραφέων ὁ ἀριθμὸς· οἱ γνωστοὶ δὲ εἶναι 114. Ἐκ τούτων σημειούμεν ἐνταῦθα ὀλίγους, ἥτοι τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου Ῥαγκαθῆν, Κ. Παπαρρηγόπουλον, Π. Παπαρρηγόπουλον, Μαυροκορδάτον, Κοντογόνην, Σοῦτσον, Καλλιγᾶν, Ἀργυρόπουλον, Κουμανούδην, Πάλλην, Φρεαρίτην, Στροῦμπον, Ποτλῆν, Ὀρφανίδην, Λάνδερερ, Βερναρδάκην καὶ Μαυροφρίδην· τοὺς καθηγητὰς Γυμνασίων Γ. Γεννάδιον Γ. Παπαδόπουλον, Ν. Πετρήν, Καρασούσαν καὶ Α. Σακελάριον· τοὺς διευθυντὰς δημοσίων καταστημάτων Σκ. Βυζάντιον, Καυτανζόγλου, Χαιρέτην καὶ Πρώτιον, τοὺς πάλαι ἢ καὶ νῦν δημοσίους ὑπαλλήλους Δόσιον, Δεκιγᾶλλον, Τερτσέτην καὶ Α. Βλάχον· τοὺς συνταγματάρχας Μ. Σοφικὸν, Ἐπαμεινώνδην Βασιλείου καὶ τὸν καταλυματῖαν Ζηλακώσταν· τοὺς δικηγόρους Σαρίπολον καὶ Κωστῆν, κλ. κλ. Ἐκ τῶν ἐκτὸς δὲ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς δὲν εἶναι μικρὸς, ἀναφέρομεν τοὺς ἑξῆς· Μουστοξύδην τὸν πᾶν, Φιλητᾶν, Βράϊλαν, Ζαμπέλιον, Πασπάτην, Καροῦσον, Νεροῦτσον, Π. Λάμπρον, Ἀραβαντινὸν, Καλλίφρονα, Γ. Ἀριστείδην, Πανταζίδην, Τανταλίδην, Θερεϊνὸν, Χιώτην, Παρμενίδην, τὴν πριγκήπισσαν Μασάλσκη, τὴν Ἀγγελικὴν Βαρθολομαίου Πάλλη, κλ. κλ.

Οἱ πλεον τῶν ἄλλων γράψαντες εἶναι κατὰ τάξιν οἱ ἑξῆς· Φρεαρίτης, Ῥαγκαθῆς, Κ. Παπαρρηγόπουλος, Καλλιγᾶς, Ζαμπέλιος, Βράϊλας, Πασπάτης, Φιλητᾶς, Νεροῦτσος, Δεκιγᾶλλας, Πάλλης, Βερναρδάκης, Καροῦσος καὶ Μαυροφρίδης.

Ὁ πρῶτος ἐνησχολήθη εἰς ἱστορικά, περιγραφικά καὶ εἰς ζητήματα ἀφορῶντα τὴν δημόσιον παιδείαν· ὁ δεύτερος εἰς κριτικὰς ἐπιστάσεις, ἀρχαιολογικά, ποίησιν, ἱστορικά διηγήματα, ζητήματα περὶ παιδείας καὶ ἄλλα· ὁ τρίτος εἰς μελέτας ἱστορικές, βιογραφικά καὶ εἰς κριτικὰς ἐπιστάσεις· ὁ τέταρτος εἰς

ζητήματα ἱστορικά, κοινωνικά, φιλολογικά καὶ εἰς διηγήματα· ὁ πέμπτος εἰς ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν· ὁ ἕκτος εἰς φιλοσοφικά, καλλιτεχνικά καὶ ἱστορικά· ὁ ἕβδομος εἰς ἱστορικά καὶ φιλολογικά· ὁ ὃγδός εἰς ἀρχαιολογικά καὶ φιλολογικά· ὁ ἔννατος εἰς τὴν ἀσικτικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν· ὁ δέκατος εἰς παντοῖα ἀντικείμενα· ὁ δέκατος πρῶτος εἰς ἱστορικά· ὁ δέκατος δεύτερος καὶ δέκατος τρίτος εἰς φιλολογικά καὶ ἱστορικά καὶ ὁ δέκατος τέταρτος εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν.

Εἰκόνας δὲ, τὰς μὲν ἀγορασθείσας ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, τὰς πλείονας δὲ φιλοτεχνηθείσας ἐνταῦθα δι' ἀδρότερας μὲν δαπάνης, ἀλλὰ χάριν προαγωγῆς τῆς ἐγχωρίου τέχνης, ὑπὸ τῶν ἐμπειροτέρων ξυλογράφων Σκιαδοπούλου, Ρομπέρ, Δαμπράκη καὶ Πλατῦ, ἐδημοσίευσεν ἡ *Πανδώρα* 718, πρὸς ταύταις δὲ καὶ διαφόρους πίνακας.

Κατὰ τὰ πρῶτα δύο ἔτη τὴν ἐπιστάσιν τῆς τυπώσεως εἶχεν ὁ Κ. Χ. Δούκας, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ δέκα ὁ Κ. Λάζαρος Βιλαρᾶς ἐκ τῶν ἐπιτηδειοτέρων τυπογράφων τῶν Ἀθηνῶν.

Συνεισέφεραν ἄρα τὸν διανοητικὸν αὐτῶν ἔρανον διὰ τῆς *Πανδώρας* ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους οἱ πλείους τῶν ἐγκριτοτέρων λογίων τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος. Ὅπως δὲ καρποφορήσῃ εὐδοκιμώτερον καὶ ταχύτερον ὁ σπόρος ἐγένετο φροντίς, κατὰ μίμησιν τῶν ὀνομαστοτέρων περιοδικῶν τῆς σοφῆς Εὐρώπης, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν περὶ τὴν θρησκείαν ἀσχολουμένων, νὰ ἐγκαταμινύεται τὸ τερπνὸν τῷ χρησίμῳ· διότι, ὡς ἔλεγε καὶ τις τῶν ἀρχαίων σοφῶν, « πολὺ γὰρ τὸ χρήσιμον ὠφελιμώτερον, ὅσῳ μετὰ τοῦ τερπνοῦ γίγνεται. » Ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς τοῦ χριστιανισμοῦ συγγραφεὺς, ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐπικυρῶν ταῦτα ἐδογματίζεν ὅτι, « οἱ σοφοὶ ἱατροὶ τῶν φαρμάκων τὰ αὐστηρότερα πίνειν διδόντες τοῖς κακοσίτοις μέλιτι πολλάκις τὴν κύλικα περιχρίουσι. »

Κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη διευθυντὴς τῆς *Πανδώρας* ὑπῆρξεν ὁ Α. Ρ. Ῥαγκαθῆς, κατὰ δὲ τὰ μετὰ ταῦτα ἑπτὰ ὁ Ν. Δραγούμης.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ.

—ooo—

(1) Du droit international concernant les grands cours d'eau par Etienne Carathéodori. Berlin, 1861.

(2) Μελέται περὶ φυλακῶν, ὑπὸ Κ. Ν. Κωστῆ. Ἐν Ἀθήναις 1862.

(3) Περὶ ποινικῶν σωφρονιστηρίων καὶ τῶν συστημάτων τούτων, ὑπὸ Ἀγαμέμνονος Κ. Μεταξά. (Ἐν ἐπιφυλ. Αἰῶνος.)

Ἄρμες δὲ γ' ἐσδόμεθα πολλῷ κάρρῳτες.

Τὴν γλυκερὰν ταύτην ἐπιφώσκουσιν αὐγὴν τῶν